

TÜRKÇEDEKİ TAMLANAN EKİ

/+TA+ / > */+TI+ / > /+SI+ / > /+ZI+ / > */+rI+ / >
*/+yI+ / > /+ØI+ / > /+ØØ+ /
ÜZERİNE

Dr. Efrasiyap GEMALMAZ*

Hemen bütün Türk lehçelerinde ve bu lehçelerin ağızlarında, **belirtisiz isim tamlamaları**; Türkçenin temel dizimini düzenleyen "belirten / niteleyen öge; bir anlam ögesi ise belirttiği / nitelediği anlam ögesinden önce, bir görev ögesi ise belirttiği / nitelediği anlam ögesinden sonra getirilir."¹ kuralına uygun olarak; önce, **niteleyen öge** olan anlam ögesi **tamlayan isim**; sonra da, **nitelenen öge** olan anlam ögesi **tamlanan isim** sırası üzerine kurulur.

Ancak bu dizimde, Türkçenin de uymakta büyük bir dikkat gösterdiği "**anlam vy görev / ulam (kategori) değiştiren öge işaretlenir**" şeklinde ifade edeceğimiz bir dil genelcesine uyulmadığı gözlenir. Şöyle ki, niteleyen öge durumunda olan tamlayan isim, sıfat ulamına geçtiği halde işaretsiz kalmaktadır. Bir dilde eksilteli yapıların bulunması doğal karşılandığı için bunda garipsenecek bir durum yoktur. Ancak, ulam değiştirmeyen yani isim ulamında kalan tamlanan

---

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

¹ E. GEMALMAZ; "Türkçe'nin Morfo-Sentaktik Yapısının Fonolojisine Etkileri" **Ata. Üniv. Türkiyat Araşt. Enst. Der.**; Sayı: 3, sayfa: 2

isim “/+TA+/ > */+TI+/ > /+sI+/ > /+zI+/ > */+rI+/ > */+yI+/ > /+θI+/ > /+θθ+/'² tamlanan ekiyle işaretlenmektedir.

Türkiye Türkçesinden bir örnekle açıklamak gerekirse:

((okul+//+θ) (çanta+//+sı)) (≈ okul için çanta ~ *okul+luk çanta)

kuruluşunda, asıl söylenmek istenilen «çanta» dır. /okul/ genel ismi (İ2), /çanta/ genel ismini (İ2) tür olarak nitelediginden artık bir çeşit işaretsiz /+θ+/ (+nyn) ekiyle yapılmış niteleme sıfatı (S2) sayılmalıdır.

(Ne çantası?)

(nasıl (bir θ θ çanta+//+θ)) ?
(güzel (bir θ θ çanta+//+θ))
θ (bir ((okul+//+θ) (çanta+//+sı)))
(güzel (bir ((okul+//+θ) (çanta+//+sı))))³

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
S2 S1 İ2 +nyn İ2 +nnn
↑ ↑
↓ ↓
S2 İ2
↑
İ2

² P. N. BORATAV; “III. Index morphologique”; **PhTF**; cilt: 1, sayfa: 796; madde: +i / +i , +si / +si : possessif 3^e sg., ...

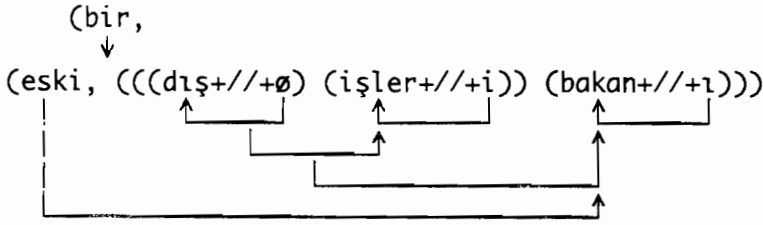
³ Derin yapı ilişkileri konusunda bk. E. GEMALMAZ; “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı” **Ata. Üniv. Türkiyat Araşt. Enst. Der.**; Sayı: 4, sayfa: 165-172

Görüldüğü gibi, /+(s)I+/ (+nnn) eki, /nasıl/ sorusuna cevap veren ilk ismin, ikinci ismin sıfatı olduğunu göstermekte; ancak ilk isme değil, ikinci isme gelmektedir.

Bu durum, Türkçemizin, vaz geçilemez ve düzeltilemez bir kusurudur. Bu kusur kullanımında bize zorluk çıkarsa bile, dilimizde bir güzellik benî (*frn.* grain de beauté) gibidir.

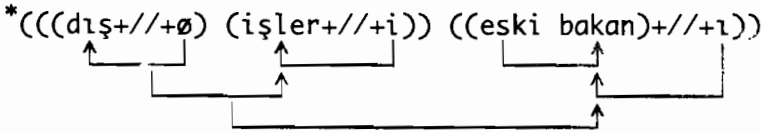
Diğer bir dil genelcesine göre de, “**diller başka dillerden oluş ve kılışları karşılayan sıfat, zarf ve fiillerden çok nesnelere karşılayan isimleri alabilirler.**”. Yukarıda söz konusu ettiğimiz bu kusur yüzünden, başka dillerden aldığımız dil öğeleri arasında, özellikle Farsça ve Arapçanın kurallarına göre yapılmış belirtisiz isim tamlamalarının çokluğu eski metinlerde dikkati çekecek kadar çok olmuştur (örn.: *frs.* derd+i+dil, ru+yi+zemin, bu+yi+vefa, ...; *arp.* dar+ü+l+fünun, taht+e+l+bahr, beyn+e+l+milel, hıfz+u+s+sıhha, ... vbg.). Başka dillerden sıfatlar alınmış (örn.: *arp.* asıl, denî, enfes, ...; *frs.* şirin, düşvar, nevmid, ... vbg.), başka dillerin kurallarına göre sıfatlar yapılmıştır (örn.: *frn.* “société” → *trk.* “sosyet+ik” ≅ *frn.* “de haute société”). Yine özellikle, Arapça da sıfat yapan nisbet eki /+î/ (örn.: ilm+i araştırma, fiil+i durum, ticar+i ortam, din+i inanış, ... vbg.) vy özleştirme ile kullanımı artan /+sAl/ ve /+Al/ (örn.: para+sal durum, din+sel davranış, kır+sal kesim, san++al ortam, ... vbg.) ekleri, Türkçede, bu sözü edilen yapının yerini almak üzere yaygın kullanımlar kazanmışlardır. Bazan bu yapıdan kutulmak için çeşitli sıfat yapma yolları denenmiştir (örn.: kış+lık elbise, resim için çerçeve ... vbg.). Bazan da, kararsız davranışlar sonucu, tutarsız yapılar yerleştirmeye çalışılmıştır. Söz gelişi, günümüzde, STT’ni kullanan yayın organlarında:

Ömek

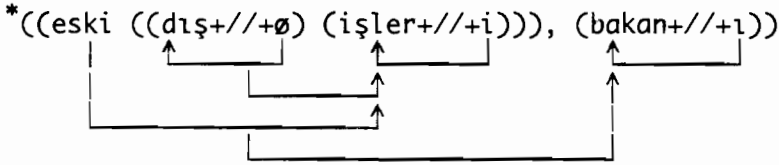
yerine sık sık kullanılan aşağıdaki örneklerde “**durumları işaretlenmemiş birincil tamlayanlarla tamlanan arasına ikincil tamlayanlar giremez**” dil genelcesine aykırı davranıldığı görülmektedir:

Ömek (1)

vy

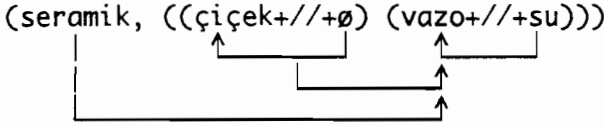
Ömek (2)

Halbuki, «eski» olan, «dış işleri bakanı» dır; ne «bakan» dır ne de «dış işleri» dir. Örnek (1) de; «bakan» ın birincil tamlayanı «dış işleri» dir ve «dış işleri» ni karşılayan /dış işleri/ isminin sığfa dönuştüğünü gösterir bir işaret (ek vy edat) dizimde yer almamaktadır. Buna rağmen, İkincil bir tamlayan olan «eski», birincil tamlayan «dış işleri» ile tamlanan «bakan» arasına sokulmaktadır. Örnek (2) de ise; /eski/, /dış işleri bakanı/ nın değil, /dış işleri/ nin sıfatı olarak yer almaktadır. Yukarıdakilerin

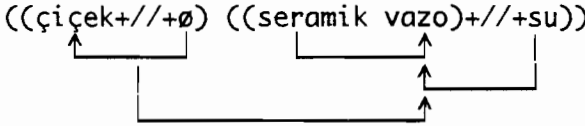
koşutu olan aşağıdaki örnekler, yanlışı daha açık bir şekilde göstermektedir.

Örnek

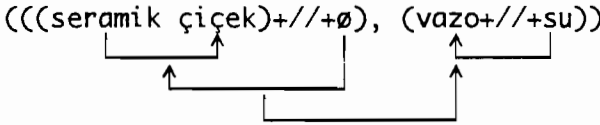
yerine

Örnek (1)

ve

Örnek (2)

Örneklerdeki “,” ler tonlama ve vurgulamayı belirtmek için konulmuştur. Olgan yazımda; bağlam, tonlama ve vurgulama konusunda açıklık getireceği için, bu “,” lerin yer almaları gereksizdir.